

A KRITIKA PRÓBÁJA

JOSIP VIDMAR: *Esszék és meditációk*.
Forum, Újvidék, 1977.

Hazai irodalmunk éppen soknyelvűsége következtében ma már olyan hatalmas terület, amelynek bebarangolása egyre inkább igényli a szakavatott vezetőt. Részben innen a műfaj állandó erősödése s olvasótáborának terebélyesedése is. Egyre több olyan tanulmányíróra van szükség, akire az ember nyugodtan rábízhatja magát. Mert az író egy-egy ismert — vagy részben ismert — műve hívja az olvasót, de féltő, hogy útközben elakad (a diagonális olvasás ma nagyon divatossá vált), s nem tud tovább lépni, mert a részletekből nem áll össze a vágyott, de — ilyen esetben — a legtöbbször csak megsejtett kép.

A szlovén irodalom a magyar olvasó számára — a nyelvismeret hiánya miatt is — sokáig olyan távolinak tűnt, hogy a szélesebb közönség számára alig volt megközelíthető. Az első kép, amelyet még a második világháború előtt az iskolai irodalomoktatás adott, Prešeren költői világa volt. A másodikikat lelkes színházi embereinknek köszönhetjük, akik megismertették velünk Ivan Cankar drámáinak (összesen két drámájának) fojtott léghőrében, az Alpok hegvidékének nehéz munkájában vergődő szolgálak és a felettük zsarnokoskodó földesurak életét.

Ezeknek az innen-onnan kapott képeknek a nyomán felfokozódott bennünk az érdeklődés egy olyan nép mindennapi életének megismerése iránt, amelytől kilométerekben ki nem fejezhető távolság választott el bennünket. Ezt csak a korunk által ajándékozott nyelvismeretünk gazdagodása és ennek nyomán a műfordítói tevékenység fellendülése csökkenthette le annyira, hogy ma már jobban beláthatunk a szlovén irodalom által feltárt alakon át a részben csak töredékekben ismert alkotások értékeinek igaz mélységeibe.

Az utóbbi esztendőben egyre gyakrabban, s most ismét egy olyan mű megjelenéséről adhatunk számot, amely a sok irányú érdeklődé-

sú olvasóban az említett területeken felmerülő kérdésekre ad rendkívül értékes feleletet.

Josip Vidmar *Esszék és meditációk* című könyve, igaz, éppen a régebbi keletű meditációval távolabról indul, a világirodalom folyamába visz, aztán mégis — a legtöbbször, az előbbi képek tükrözésével is — a szlovén irodalomhoz kanyarodik vissza s azokban a lélekrajzokban keresi az őt zaklató kérdésekre a válaszokat, amelyek az *Eszmélés* pillanatától kezdve a világirodalom vizein hanykódva szakadatlanul foglalkoztatták.

Ahogy dr. Jože Pogačnik, a kötet anyagának válogatója utószavában írja: „Josip Vidmar a XX. századi szlovén kritika legkiemelkedőbb egyénisége.” Indulása a századforduló utáni évekre esik. Hát akkor kitől várhatnánk hitelesebb képet korunk szlovén irodalmáról, s ugyanakkor kulturális életéről is, amikor a kivételes felkészültségű esztéta érdeklődése és kritikus munkássága a művészet csaknem valamennyi ágára kiterjed? Nemcsak mint kritikus fejtette ki termékenyítő tevékenységét, hanem mint szerkesztő is, dramaturg is, a Szlovén Tudományos és Művészeti Akadémia tagja és 1952-től elnöke is.

Josip Vidmart tizenöt éves korában Makszim Gorkij *Az ember* című írása indította el az irodalom felé, de olyan mély hatással, hogy — mint ifjú szívével hitte — egy egész életre szóló nyomot hagyott benne. Jó indítás volt ez ahhoz, hogy lázas olvasás közben a világirodalom nagyjait keresve és meglelve visszataláljon a szlovén irodalomhoz, amely az évek letűnésével feledésbe merült.

A szlovén írók neveivel, az általuk megörökített alakokkal gyakran azokban a tanulmányokban, meditációkban is találkozunk, amelyekben az európai irodalom kiemelkedő íróegyéniségeivel foglalkozik. A legjobb esztétával előfordult, hogy nem előre megérlelt céllal „lép

be az irodalomba". Nem, mert valami egészen más indítja. Mint a *Jubileumi meditációk* című fejezetében írja is: „Többször is bebarangoltam már alkalomszerűen Goethe alkotói világának és életének végeláthatatlan tájait, de eszembe se jutott soha részletes útirajzba foglalni benyomásaimat... A világirodalom egyik legerősebb alakját s kétségkívül legerősebb szellemét fedeztem fel benne". Igen, Goethe génuszával nem egy dolgotatában foglalkozik, de a komparáció nála mindig jelen van, mert élethelyzet élethelyzetet, alak alakot idéz. Rokontásai — sokszor úgy tetszik — megdöbbenően találóak, akár a Don Quijote és Faust kísérteties hasonlatosságáról beszél, akár — egy másik tanulmányában — Stendhalról és Tolsztojról szólva Julien Sorel és Ivan Iljics egyéniségében találunk rá a rokonnasokra. A további esszék is — Lenin és Tolsztoj, Puskin, Flaubert, Thomas Mann, Goncsarov, Dosztojevszkij — Vidmar sajátos irodalmi-esztétikai eszmevilágát tükrözi, — olyképpen, hogy nem tér ki a posztmodernista törekvésekre, mert szerinte „...korunk valós, égető bajokat érzékelő irodalma afféle összefüggéstelen, széthulló élet- és helyzetábrázolás, s mint ilyen az ideggörcsös, szétzilált tudat kifejezője, s ha a kort tükrözi is, valójában mégiscsak az alkotó lelkének feldultságáról árulkodik. Ezért is idegenkedik úgy ettől az irodalomtól, ezért képtelen megérteni bizonyos újabb megnyilvánulásait”. (Pogačnik)

Az *Esszék és meditációk* olvasása közben az a remény ébred fel bennünk, hogy a Josip Vidmar jelen kötetéről szóló röpke beszámolókat a könyv további visszhangja nyomán olyan írások is követik, amelyek irodalomtörténeti, pedagógiai szemmel a legapróbb részletekbe belemerülve foglalkoznak majd a *kritika próbája* című fejezetének azokkal a dolgozataival, amelyek voltaképpen a szlovén irodalom élő fejezetei. Ezért hangsúlyoznunk kell, hogy olyan esszék-ről van szó, amilyenekkel a „négy nagy”-ról egy kötetbe gyűjtve még nemigen találkozhattunk... France Prešeren, a szlovén költészet nagy klasszikusa kivételes tehetségű poéta, akit „a költői szó tömörsége

és szabatosága, az objektivizálás megbízhatósága, az utolérhetetlen ábrázolókézség — a világirodalom nagy lírikusai közé emel” — írja Vidmar... Oton Župančič költői érzelmvilágában a legszebb erényeket leli meg. A fény és a világosság költője Župančič, akinek valósággal szárnyalnak a versei ég és föld között, „az egész világ felett” a költői klaviatúra végtelen szélességével. „Mennyivel sivárabb volna életünk — írja Vidmar kedvenc költőjéről — és az eljövendő nemzedékek élete enélkül a világos, képszerű, lángoló üzenet nélkül, mely Oton Župančič életművéből szól hozzánk”... Ivan Cankar a legsokoldalúbb szlovén írók közé tartozott. A novellista, a regényíró, a satirikus valamivel jobban megközelíthető, mint az ifjú költő, a közíró, a szónok. De amikor Cankar-ról mint íróról beszélünk, aki „érinthetetlen, példa nélkül áll irodalmunkban” (Lojze Krajger), „drámaírói munkásságát kivételes hely illeti meg egész életművében”, és ehhez mindjárt hozzá kell fűznünk még azt is, hogy az általunk ismert két drámáján (a *Betajnova királya*, *Jernej*, a *szolgaleány*) kívül még hat színpadi játékot írt; melyek között egy remek bohózat is van, s egyiket sem ismerjük, pedig jól tudjuk, hogy élettelt teli, erőteljes műveket alkotott... Alojz Gradnik formateremtő poéta s mint ilyen a legnagyobb mesterek közül való. Szülőföldjének és lakóinak életét megdöbbenő erővel örökítette meg. „Erősen kitarulkozó költészete ékes emlékműként őrizi egy szabadságszerető, bátor, nemes szív szomorú-szép történetét.”

Josip Vidmar esszéi és meditációi olyan részleteket, képeket, alakokat, helyzetképeket tárnak fel az olvasó előtt, amelyek ha jelen is vannak, nincsenek olyan erővel jelen, hogy hatósugarukba mindazok belekerüljenek, akik valahol a „szellemi és a társadalmi élet őserdejében” megrekedtek. Így hív, termékenyítően szól, biztatva kérdez, s ha majd az olvasó kezébe veszi az idézett könyvet, a költő majd felel!

Szilágyi Károly fordítása alapos műgonddal végzett munka, kár, hogy finom folyamatoságát az idézett versek nyersfordításai helyenként megtörik.

KOVÁCS KÁLMÁN: *Eszmék és irodalom.*
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1976.

Amikor írónk alkotásainak visszhangjával tőlünk távolabb élő irodalomtörténészek munkáiban találkozunk, erősödik bennünk az a meggyőződés, hogy a jugoszláviai magyar irodalom híre rég túllépte már az országhatárokat és más tájakon is jó olvasókat gyűjt magának. Mert ha a pár soros kiadói beharangozón túljutva már irodalmi tanulmányokban tárják fel azokat a sajátos értékeket, amelyeket költőink, prózairónk művei hordoznak magukban, akkor valóban jó ajánlással jutunk el a szélesebb olvasórétegekig. Így majd jobban kinyílnak az ajtók könyveink előtt.

Kovács Kálmán, a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem II. számú Magyar Irodalomtörténeti Tanszékének vezetője. Az alapos felkészültségű irodalomtörténész és esztéta *Eszmék és irodalom* című kötete „az irodalomnak olyan területeit járja be, amelyről az utóbbi években kevés híradás érkezett”. Ez olyan nevekre vonatkozik, amelyekről mintha egy kicsit megfeledkeztek volna, éppen a múlt újraértékelése idején. A kötet első részében a XIX. század kiemelkedő írói közül Eötvös József, Madách Imre, Tompa Mihály, Gyulai Pál, Jókai Mór, Mikszáth Kálmán munkásságáról ír, a XX. század nagy alakjai közül pedig Ady Endre, Móricz Zsigmond életművével foglalkozik, majd korunkhoz közelebb lépve Kodolányi János, Németh László, Darvas József prózáját és Pilinszky János költészetében „az abszurd létezés líráját” méri fel a legrejtettebb részletek kifejezésével.

E dolgozatok után még fokozottabb érdeklődéssel olvassuk azokat az irodalmi tanulmányokat, amelyekben a jugoszláviai magyar irodalom alkotóival foglalkozik, azért is, mert szép igyekezettel a mi szellemi világunkban jár, és azért is, mert — ha némi késéssel is — elmélyülten értekezik két költőnk és két regényírónk műveiről.

Jóllehet Csuka Zoltán már több mint négy évtizede elhagyta a Vajdaságot, de költői pályájának korábbi szakaszában, éppen az ex-

presszionista poéta kibontakozásának éveiben Jugoszláviában élt. Ez az érési folyamat a vajdasági magyar irodalom születésének idején indult meg. Kovács Kálmán *Az expresszionizmus és a szabad vers* címmel Csuka Zoltán *Előretett állásban* c. gyűjteményes kötetéről ír, amely az újvidéki Forum és a budapesti Magvető közös kiadásaként jelent meg. Amikor a költő verseit méltatva hangsúlyozza, hogy „...lírája fontos fejezete a húszas-harmincas évek magyar expresszionizmusának”, Kovács Kálmán mindjárt be is vallja: „...szinte kényszeríti az anyag, hogy a kötet elemzése olyan esztétikai állandók irányába tolódjon, amelyek — egyéni vonásokon túl — az irányzatra is jellemzők.” És ilyen megközelítéssel méri fel a fiatal Csuka avantgardista költeményeinek „cselekvésre törvő hevülettel” teli strofáit, s hozzáfűzi még: ezeknek utóregyeivel mai líránkban is találkozunk.

Kovács Kálmán majd minden sorát rokonszenv hatja át, amikor Fehér Ferenc költészetéről ír. *Az emberélet útjának felén...* Ezt a címet adta annak a tanulmányának, amelyben Fehér oeuver-jéről értekezik. Úgy vélem, ez a legnagyobb tanulmány, amelyet eddig Fehér Ferencről irodalomtörténeti ígénnel írtak. Amikor Kovács Kálmán költőnk életpályájának legállandóbb jegyét kutatja, a nép felé hajlásában ezt így látja meg: „Fehér Ferenc líráját az antheuszi példa formálja, s olyan tartalmakhoz kötelezi el, amelyekről csak a nyegleség nyilatkozhat könnyelműen. Tudatában volt és van, hogy minden művészet ősi értelme egyfajta emberi viszony: mondunk, kifejezünk, ábrázolunk *valamit* — *valakinek*... A költő kifejezőkészsere mögött — tudatosan vagy tudattalanul — mindig ott lappang egyfajta közönségképzet: akíhez szól, akinek ír, mond valamit! S Fehér állandóan vallja, hogy a szocialista költészet, ha komolyan veszi hivatását, nem mondhat le egy szélesebb alapú, a népet is magába ölelő közönségképzetről.”

Van ennek a kötetnek még egy — jugoszláviai magyar irodalmi al-

katásokat értékelő — fejezete, amelyről külön kell szólnunk. A *Regények — szomszédos tájakról* című írásban Kovács Kálmán két regényirónk munkásságát méltatja ugyancsak rokonszenves hangon, s szintén kissé megkésve. Sinkó Ervin *Tizennégy nap* című regénye és Majtényi Mihály *Élő víz, Garabonciás és Bige Jóska házassága* című művei az itt közölt ismertetésben „felfedezészámba” mennek, „s az alkotók is, csak szűk olvasóréteg meghitt barátai”. Ugy véljük, hogy

sem Sinkó Ervin, sem Majtényi Mihály művei nem „ismeretlenek” már. Ezért a „jó szándéknak”, amely Kovács Kálmánt az említett három regény bemutatására és nagyon meleg hangú méltatására ösztönözte, nem született meg a várt eredménye. Ez a két portré így torzó maradt, mert mind Sinkó Ervinnek, mind Majtényi Mihálynak vannak későbbi, jelentősebb művei, amelyek nélkül hiteles portrét egy ilyen igényű tanulmánykötetben nem lehet megalkotni.

LÉVAY ENDRE

ŐSZINTE BARÁTSÁG

A magyar népi kollégiumok.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977.

A NÉKOSZ harmincadik évfordulójára kiadott emlékkönyv már azért is figyelmet érdemel minálunk, mert a magyar népi ifjúságnak ez a mozgalma igen sok szállal kötődött Jugoszláviához. Már a harmincas évek végén, a Győrffy-kollégium megalakulásakor, Kelet-Európa parasztszövetsége körül szövődött az álm, s Féja, Illyés, Veres Péter távlati programjában is ilyesféle elképzelés kapott helyet. Azokban az időkben egyre több szó esett a szerbiai zadrugáról mint az égetően sürgős magyar agrárkérdés megoldásának egyik formájáról, s az érdeklődés a déli szomszéd parasztságának életformája iránt a háború kitorrésével nemcsak hogy nem szűnt meg, de a rokonszenv számtalan megnyilvánulásával adott hírt magáról.

Mert akkor már országos mozgalommá nőtt a paraszti fiatalok összefogása, s amint a fegyverek elcsitultak, egy új értelmiség toborzásához szerveződtek mindenütt a népi kollégiumok. Politikai jelentősége a mozgalomnak óriási volt, hiszen ezeréves múltja során először történt meg Magyarországon, hogy nem kaszával és kapával indultak el az ország meghódítására, mint őseik annyiszor, a szegénypa-

rasztság fiai, hanem tudással és műveltséggel felfegyverkezve készültek a társadalmi helycserére. A népi tudat formálásába ugyan sok minden beleszólt, az öncélú parasztkultusztól kezdve a Németh Lászlói „minőségi forradalomig”, de a cél mindenkor az elmaradott agrárszág „hárommillió koldus”-ának felemelése volt.

És minél népesebb lett a fiataloknak ez a mozgalma, annál jobban tisztázódtak a nézetek és felfogások, s polarizálódtak a politikai erők. A háború alatt a kommunistákkal vették fel a kapcsolatot, ellenállási csoportokat szerveztek, s minthogy kevésbé voltak kompromittálva, mint a munkásosztály harcosai, diverzánsharcok elszaporodtak a magyar fővárosban, és így váltak a kollégiumok is a kommunista párt erőforrásaivá.

Ma a magyar kormányzati szervezetekben s a pártban kimagasló tisztiségek viselői a népi kollégiumok egykori tagjai. És ott vannak a szellemi Magyarország legjobbjai között, az irodalom és művészet megannyi alkotásában éreztetve a falvak és puszták népének érzésvilágát.

Arról szólni, ami közben volt, s ami végül a NÉKOSZ feloszlata-